

«И ВСЯКАГО РОДА ШУГАЙСТВА»: ТРАНСФОРМАЦІЯ ОБРАЗУ ОПРИШКА МИКОЛИ ШУГАЯ НА СТОРІНКАХ ЗАКАРПАТСЬКОЇ І ГАЛИЦЬКОЇ ПРЕСИ 20–30-х років ХХ ст.

Василь Габор

старший науковий співробітник відділу наукових досліджень української періодики Науково-дослідного інституту пресознавства ЛННБ України ім. В. Стефаника, канд. філол. наук

Уперше проаналізовано трансформацію образу Миколи Шугая від негативної (розбійник, убивця) до позитивної (народний герой, легенда, карпатський тип) рецепції і виникнення новотворів–синонімів «шугайство» та «шугайвці» до слів «розбійництво» і «розбійники» на основі публікацій у закарпатській та галицькій пресі 20–30-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: *Микола Шугай, образ, розбійник, опришок, народний герой, легенда, «шугайство», «шугайвці», трансформація, закарпатська преса, галицька преса.*

For the first time a transformation of the image of Mykola Shugay from negative (bandit, murderer) to positive (people's hero, legend, the Carpathian type) perception and emergence of neologisms—«shugaystvo» and «shugayivtsi» — synonyms to the words «banditry» and «bandits» on the basis of the publications in the Transcarpathian and Galician press of 1920–1930s has been analyzed.

Keywords: *Mykola Shugay, image, bandit, opryshok [the Highlander rebel], folk hero, legend, «shugaystvo», «shugayivtsi», transformation, the Transcarpathian press, the Galician press.*

Впервые проанализирована трансформация образа Николая Шугая от негативной (разбойник, убийца) к позитивной (народный герой, легенда, карпатский тип) рецепции и возникновения новообразований–синонимов «шугайство» и «шугайвци» к словам «разбойничество» и «разбойники» на основе публикаций в закарпатской и галицкой прессе 20–30-х гг. ХХ ст.

Ключевые слова: *Николай Шугай, образ, разбойник, опрышок, народный герой, легенда, «шугайство», «шугайвци», трансформация, закарпатская пресса, галицкая пресса.*

До творення образу одного з останніх найвідоміших закарпатських опришків — Миколи Шугая — була причетна не лише народна творчість, а й преса та література. Ми ставимо за мету окреслити основні чинники трансформації образу Миколи Шугая на сторінках закарпатської та галицької періодики 20–30-х рр. ХХ ст.

Реальна історична особа, Микола Шугай (справжнє прізвище — Сюгай), народився 3 квітня 1898 р. у с. Нижня Колочава (Колочава, Закарпаття). 1917 р. його призвали в угорську армію, але він утік з війська, за однією з версій — через Ержіку Драч, з якою згодом одружився, і переховувався в околицях Колочави. Певний час Микола Шугай провадив спокійне життя, але згодом вдався до розбійництва. Його переслідувала угорська, румунська, а після входження Закарпаття 1919 р. до складу Чехословацької республіки, — і чеська поліція. 1921 р. за схоплення Миколи Шугая обіцяли винагороду — 3000 крон. 16 серпня 1921 р. на полонині Жалопка Миколу Шугая і його брата Юрія вбили три їхні колишні товариші.

Дехто вважав Миколу Шугая народним героєм, інші — звичайним розбійником і вбивцею, і лише завдяки книзі Івана Ольбрахта, виданій 1933 р., він став легендою.

Ми спробуємо показати, як творилися легенди про Миколу Шугая в закарпатській і галицькій пресі 20–30-х рр. ХХ ст. ще до виходу відомого твору Івана Ольбрахта «Микола Шугай — розбійник». Через рік, 1934 р. роман чеського письменника в перекладі українською мовою п. н. «Розбійник Шугай» вийшов у двох томах в «Українській бібліотеці» Івана Тиктора у Львові.

Окремі публікації та згадки про Миколу Шугая на сторінках закарпатської преси 20–30-х рр. ХХ ст. дають підстави виділити дві розповсюджені точки зору на одного з останніх опришків Закарпаття — як на злочинця і як на народного героя.

Уперше відомості про Миколу Шугая (у словацькій мові слово «шугай» означає «любко», «парубок») знаходимо у закарпатській пресі вже 1921 р., через півмісяця після його смерті, на сторінках «урядової новинки» Руської хліборобської (земледільської) партії «Руська Нива». Від 1 вересня 1921 р. під рубрикою «Завгура» тут почалася публікація матеріалів автора під криптонімом А. Б. (можливо, за ним ховався Антоній Бобульський) п. н. «Дещо про Шугая»

і продовжилася в наступних п'яти числах. Публікація має такі розділи: «Про Шугая взагалъ», «Житя Шугая», «Оден з Шугаевых жартов», «Колько людей убив Шугай», «Смутнъ наслѣдки», «Як умер Шугай?»

Із розділу «Про Шугая взагалъ» довідуємося, що «про Шугая, якого в ночі з 15-го августа на 16-го вбито, наш народ вытворив богато казок», уявляв його не раз «як якогось великого героя, як оборонця и приятеля бѣдных, а ворога жидов, панов и богатых». Однак були такі, продовжував автор, які інколи допомагали йому в розбійницьких нападах, доносили вісті і переховували, проте стало з ним не перебували, тож він не мав жодної банди. Ці помічники були користолюбними, і він платив їм за послуги. Не відповідає правді й те, зазначав автор, що Микола Шугай був оборонцем і приятелем бідних. «Вся его доброта была в том, что од бѣдных не брав нич, бо не мог узяти. «Де не е, и Бог не возьме» не чтобы Шугай взял» [2].

Використовуючи слова «казки», «пусті видумки» і «забобони», автор публікації намагався нав'язати читачам думку, що всі легенди про Миколу Шугая — це тільки вигадки, і ніякий він не оборонець і приятель бідних, а звичайний розбійник-одинак, який від убогих нічого не брав лише тому, що ті нічого не мали. Однак з усних свідчень односельчанина Миколи Сливки, який малим хлопцем бачив живого Шугая, відомо, що і бідні люди ділилися із славним опришком куснем хліба.

У розділі «Житя Шугая» автор публікації «Дещо про Шугая» обіцяв подати, наскільки зможе, правдивий образ опришка, який багато місяців тримав у постраху всю Мараморошську Верховину, від Тороня аж до Хуста.

Під час війни його призвали до війська, але звідти він втік з «пушкою (рушниця)» і відтоді п'ять років «туляв ся по горах». Угорські жандарми довго його вистежували, однак не могли впіймати. Коли ж одного разу знайшли його, то він застрелив двох жандармів. Після цього вчинку боявся кари і «вѣчно ся крив перед оком жандармов», але незабаром його заарештували чеські жандарми й ув'язнили. Під час втечі він застрелив вахмістра, у травні 1921 р. убив ще одного чеського жандарма.

8 липня 1921 р. серед білого дня убив на дорозі бідного єврея під Нанковом, який на «галтованя» не зупинився з возом. Того ж

дня пограбував багато людей, які поверталися з хустського торгу. Микола Шугай так «осмілів», зазначав автор, що почав кожного дня масу людей зупиняти, як 8 липня біля Нанкова, і, мов «якійсь строгій финанц на границь», до трьох годин «держав ревизию з проходячими, особливо з жидами».

«Смѣлости додавало ему то, — відзначав автор, — что многѣ з народа симпатизували з ним, скривали его, знаки давали...». Окрім того, різні казки, поширені про нього і його «шайку», так лякали людей, що вони не мали відваги з ним боротися. «Нападенѣ люде слѣпо сповнялим всѣ его приказы и жарты, бо дуже любив жартовати» [2].

З цієї історії життя Микола Шугай постає перед читачами, хоч і привабливим чоловіком, але безжальним злочинцем, від якого усі мали б відвернутися. Натомість «многѣ з народа симпатизували з ним, скривали его...». Про його позитивні якості характеру свідчить також фраза автора, що Микола Шугай дуже любив жартувати. Які ж це були жарти — довідуємося з розділу «Оден з Шугаевых жартов».

У ньому йдеться про те, як Микола Шугай 8 липня 1921 р. зупинив віз з людьми, які поверталися з торгу, більшість серед яких були євреї. «Коли Шугай вискочив на дорогу и загалтовав воз, каждый знав, что его грейцарики газду будутъ мѣнять и помандрують у Шугаеву кишению». Чи не всі змирилися зі своєю долею, але один єврей ніяк не хотів попроситися зі своїми грішми і як побачив, що біда, то, сидячи, витяг гроші з кишені і хутко сховав у сіно, на якому сидів. На вимогу Шугая підняти руки, «то вже и наш Мошко» спокійно підняв руки. Оглянувши усіх, Шугай наприкінці підійшов до цього єврея і запитав, чи має він гроші. Той відповів, що не має і що він дуже убогий. Відповідь здивувала Шугая («Та не маеш? И не мав ешь?!»), і він попросив єврея встати. Сягнув під сіно — і витягнув сумочку («ташечку»), а там — 20 тисяч корон. Засміявся щиро і запитав єврея, чи це не його гроші? Той зблід і сказав, що не його.

«То добро, что не твої, — одповѣв Шугай, — бо сяк хоть ти за ними жаль не буде». Засміявся, сховав гроші і відпустив віз далі [2].

У Шугаєвому жарті насамперед впадають у вічі два моменти: у центрі події виступає єврей (він часто був персонажем закарпатських казок і анекдотів) та велика сума грошей (про більші

суми йдеться у наступних публікаціях), що дуже споріднене з усною народною традицією та характерним для казок перебільшенням. Типовим для опришківської тематики є й сам Шугасвий жарт.

Із розділу «Колько людей убив Шугай» довідуємося про таке. Досі відомо, зазначав автор, що Шугай убив двох угорських і двох чеських жандармів, двох вівчарів на полонині Багні, одного єврея Янка Тамбора, під Нанковом, а також селянина Івана Дербака. Останній раніше був його товаришем, але потім посварився і розійшовся з ним. Тож зовсім певно, констатував автор, що Шугай «стратив сѣм душ», і додавав, що, можливо, й більше, бо його підозрювали у вбивстві трьох євреїв, які поверталися із Воловецького торгу 11 квітня (два були з Мукачева, а один — із Воловця) [8].

Після незначної перерви у газеті вміщено продовження публікації «Дещо про Шугая», розділ якої — «Смутнѣ наслѣдки» — починається так: «Постановлено, что Шугай забив и обрабовал 14 особ, а рабунков без убійства поповнив також з одних 14». Автор робить висновок, що Микола Шугай поволі звик до «розбишацького» життя і вбивства та грабунки «поповняв» не для того, щоб себе утримувати, але для «пасіи, для приемности». «Розбоѣ и убійства мали стати його пристрастію», — констатував автор, вважаючи, що це можна виснувати з того, що в 1920 р. Шугай ще дуже рідко, а в 1921 р. вже часто, і чим далі, тим частіше, скоював ці злочини.

Можемо тільки уявити, скільки сліз, жалю і смутку спричинили його справи і скільки родин («фамилій») зробили нещасними. Між тими нещасливими родинами, зазначав автор, були також його батько і тесть. Недаремно старий Драч не хотів віддавати доньку за Шугая. Його душа щось передчувала, і чоловіка не могли впросити дати благословення молодій парі, тож вона пішла вінчатися із благословенням старшого брата молоді. Старий Драч навіть на весіллі не був і після цього не розмовляв з донькою.

На думку автора, Шугай затягнув у біду обидві родини. Підозрювали усіх членів його близької родини, що допомагають йому і беруть від нього гроші, тож заарештували дружину, брата, сестру, тестя і матір. Хати їхні спалено, і всі стали бездомними.

Батько Шугая після спалення хати втік з села із 13-річним сином і тулився по сусідніх селах, аж поки не почув, що вбили його синів. Після смерті сина сам зголосився до суду і там сказав, що його син

мав спільників (товаришів), а саме: Івана Буркала Рішка, Данила Маркуша і Адама Оленишина. Ще старий Шугай не дійшов до Хуста, як прилетіли за ним ці «три птахи» і намовляли його повернутися додому, обіцяючи гроші і нову хату. Однак старий чоловік таки розповів усе, що знав. На основі його свідчень було заарештовано і цих трьох.

Автор відзначав, що матір Шугая звільнили з ув'язнення, бо була в тяжі («в терьху»), сестру і дружину також відпустили як невинних, а двох малих хлопців віддали до мукачівського притулку. Родина Шугая не мала нічого спільного з Шугаєвими злочинами, тож незабаром повернулася до Колочава, збудувала хати і знову жила спокійно, «богобойно», як раніше. Однак Микола і Юра Шугаї не повернулися вже ніколи, бо з тої в'язниці, до якої пішли «рахунок дати за гришнѣ дѣла свої, ще нѣхто не вернувся», завершив автор чергову публікацію [3].

Як бачимо, у цьому розділі змальовано виключно негативні наслідки лихої діяльності Миколи Шугая, від чого постраждала і вся його родина, яка раніше жила «богобойно».

Публікація «Дещо про Шугая» завершилася у двох наступних числах (ч. 46 і 48; у ч. 47 вміщено тільки примітку: «Про смерть Шугая будемо писати у слѣдуючом числѣ, бо в сем не маеме міста»). У розділі «Як умер Шугай?» йшлося про кончину закарпатського опришка.

Автор розпочав оповідь словами Святого Письма: «Хто мечем воює, од меча погине», які, на його думку, «сповнили ся и на Шугаєви».

Одразу ж після смерті Миколи Шугая газети повідомили про його смерть і «забитя» майже так, як писав автор публікації. Через Шугая село Колочава мало багато неприємностей: стали на постій жандарми, прийшло військо, проводилися ревізії, арештовували чоловіків у полі, щодня людей допитували. Окрім того, військова команда наклала на село 15 тисяч корон контрибуції. Усе це дуже обурило населення. А коли Микола Шугай 13 серпня 1921 р. застрелив у полі Івана Дербака, тоді «згірчення» сягнуло найвищого ступеня: кожен кричав і вимагав, що Шугая треба позбутися, не можна усе це терпіти. Під враженням загального настрою син убитого Дербака, швагер Шушаєв і ще двоє людей поклялися, що таки

позбудуться його. Уранці 15 серпня вони пішли до жандармів та запропонували їм свій план і попросили рушниці («гверы»). Жандарми спочатку не довіряли селянам, але їм вдалося переконати владу, що «цѣле село сего бажае». Син Дербака і його товариші отримали рушниці і двох жандармів на допомогу. Довірені особи Шугая переказали йому, щоб чекав їх у домовленому місці, бо хочуть повідомити про дуже важливі справи. Ввечері Дербак, його товариші та двоє жандармів зібралися на зазначеному місці і довго чекали на Шугая.

Далі автор змалював усе майже в казковому стилі, зазначаючи, що так описували смерть Шугая багато газет: «Чекають, чекають, не е, тай не е. Раз лиш по повночи затрѣщав хворост, зашумів лѣс и як лѣпше ся прислухали, мож было постановити, что два люде мають ся наблизити у корчулю. Зшепонѣли, что «Шугай» и розложили ся в корчулю. Як вже шорох лѣпше наблизив ся оден жандарм зо страху выстрѣлив. На се Шугай почали втѣкати, але сесть за ними стрѣляючи. Шугай теж зачали стрѣляти. По довшой перепалць Шугай ... перестав стрѣляти. Дербак з товаришами и жандармами ше стрѣляли якись час, а дале зачали поволи наблизити ся. Посували ся вперед и дошли до двох мертвых: до Шугая и его брата».

У цьому є частка і правди, але не все правда, завершив розповідь автор і додавав: «Як мы ся довідали дѣло стало ся трохи инакше» [9].

Завершуючи публікацію, автор повідомляв читачів про те, що Микола Шугай мав спільників («помочников, цимборов»), які допомагали йому в грабунках, переховували його й повідомляли та приносили їсти. З ними він тримав зв'язок через 16-річного брата Юру, що «як ангел хранитель, провадив його всюди по небезпечной дорозѣ» і був єдиною душею, якій вірив. Перед ним не мав жодних таємниць, розповідав йому все, «что му на сердцю лежало», й обговорював з ним усі свої плани. Своему братові Шугай сказав також, що сам зголоситься у суд, «перекаже всю правду та буде ся просити до войска, а може достане помилованя». До цього, на думку автора, мали спонукати його вічний страх, вічна небезпека, а, можливо, і совість. Окрім того, можливо, його непокоїло і нещастя членів родини, які через нього стали жебраками

і сиділи у в'язниці. «Тому десь не десь, — висноував автор, — заблисла и в його розбишацкою славою запамороченої голові гадка стати ся знов честным чоловіком и жити по людски. Але бояв ся кары и не мог на се одважити».

Про те, чим переймається Шугай, довідалися від його брата Юри Шугаєві товариші, і це забило їм твердий «гвозд у голову». Напав на них страх і почали радитися, що робити. «Дорадили ся, что го стратять из братом уедно, бо и брат Юра знав добре всь их дѣла». І дуже на руку було їм обурення народу та вбивство Дербака: вирішили, що це найкраща нагода. Через брата Юру переказали Миколі, щоб чекав їх на Бовцарі, у потоці Сухареві на зазначеному місці, бо хочуть з ним погоститися і розповісти про важливі вісті. І справді, на домовлений час 15 серпня з'явилися і там веселилися, «а раз лиш хватили за сокыры та забили обох». Забрали від них гвери і стріляли вже в мертвих. Наприкінці обікрали їх, у вбитого Шугая знайшли лише 240 мадярських корон і позолочений годинник.

Наступного дня Шугаїв з Бовцарі повезли в Колочаву і виставили на показ народу. Потім прийшло панство на оглядини мертвих, написали протоколи, а Шугаїв поховали.

«Так скончив ся Шугай», — закінчив автор, і, відзначивши, що вбили Шугая його цімбори («товариши, спольники»), які допомагали йому в убивствах і розбоях та з якими він ділився грішною здобиччю. Тож вони були такі, як Шугай, «лукаві и подлѣ».

Без сумніву, зазначав автор, пам'ять про Шугая ще довго житиме у народі. Буйна фантазія наших верховинців зробила з нього героя, а насправді він був лише «звычайным р о з б о й н и к о м и убійником».

Автор публікації робить такий висновок: Шугай заслужив загинути погано, як розбійник і вбивця, але не заслужив того, щоби пам'ять про нього «хоронити и згадовати з побожностю». Не було в ньому нічого гарного («красного»), доброго і благородного. Не був він заступником бідних, не роздавав милостині, не вніс він радості до жодного дому, лише смуток і печаль. «Жиды и руснаки, богатѣ и біднѣ однако ся находятъ межи його жертвами. Михайло Ситар з Бовцари, Федор Носа з Нѣмецкоѣ Мокроѣ, Росоха з Драгова, Иван Дербачук и Мафтей Пацкан з Колочавы, які од його руки

погибли, показують, що не вибирав Шугай, але убив та обробовав і русина, коли думає, що дачто в них найде, або сердив ся на них».

Даремно ми шукали і не могли знайти жодного такого вчинку, за який могли б його похвалити, — констатував автор і додавав: «Быв он звычайным и подлым (aljas) убійником и розбойником», тож нехай його судять діла його, нехай його судить справедливий суд, перед яким нема тайни і який «воздасть кождому по дѣлам его» [1].

Як бачимо, оприлюднені матеріали приводять читача до однозначної думки, що Шугай був звичайним розбійником та жорстоким убивцею і нема жодного доброго вчинку, за який народ зберігав би пам'ять про нього. Водночас публікація викликає багато запитань, насамперед — чому всі звинувачення проти Миколи Шугая та приписувані йому злочини базуються переважно на усних свідченнях — на почутому, а не на офіційних доказах-документах? Недовіру викликають також різні відомості, які наводить автор, про кількість скоєних Шугаєм убивств та його спілників, що відібрали від нього життя, та їхню мотивацію. В одному випадку — це були Іван Рішко, Данило Маркуш і Адам Оленишин, які намагалися приховати свої злочини [3], в іншому — син убитого Дербака, його швагер Шушаєв і ще двоє осіб та два жандарми, які здійснили справедливу помсту [9].

Із цієї публікації випливає, що автор свідомо показав тільки наслідки згубних Шугаєвих вчинків, але не обдумав їх мотивів та причин. Скажімо, осмислення самої втечі Шугая з угорської армії дало б багато відповідей на це питання. Щоправда, автор констатував, що Микола Шугай виріс у родині, яка раніше жила «богобойно».

Публікація «Дещо про Шугая» дає змогу зробити ще один висновок. Образність і лаконічність мови, часте використання гіпербол, динамічне відображення подій та поодинокі позитивні сюжетні вкраплення про закарпатського опришка наближають оповідь автора до казки, і сам Микола Шугай, незважаючи на домінуючу негативність, мимоволі постає у казковому ореолі, спорідненим з казковим персонажем. Таким чином, автор поза своїм бажанням опосередковано спричинився до витворення легендарного образу розбійника Миколи Шугая.

Про домінуючу точку зору на Миколу Шугая як на розбійника свідчать також публікації на сторінках щоденного ужгородського

часопису «Русинь» 1923 р. Найлаконічніше охарактеризував її духовний і політичний провідник закарпатських українців, Августин Волошин, в інтерв'ю американській газеті «День», яке було передруковано у щоденнику «Русинь». Ведучи мову про судочинство на Підкарпатській Русі впродовж перших років Чехословацької республіки, яке перебувало ще в гіршому стані, ніж медицина, він говорив: «Были случаѣ, что убійца за одинѣ цѣлый годѣ чекавъ, доки го поставили передѣ судѣ. Въ наслѣдокѣ того стали ширитися злочины, вломы, крадежи, убійства и всякаго рода Шугайства» [11].

Із вислову А. Волошина «и всякаго рода Шугайства» можна виснувати однозначну думку про Миколу Шугая виключно як про розбійника. З легкої руки А. Волошина слово «шугайство» стало на Закарпатті синонімом «розбійництво».

Цей погляд домінував і в інших публікаціях «Русина». На сторінках щоденної газети ім'я Миколи Шугая трапляється виключно у судовій хроніці. Так, під рубрикою «Судова саля» вміщено коротке повідомлення «Шугайова справа перед судовою табулою». У ньому йшлося про те, що 23 січня 1923 р. суд в Кошицях розглядав справу щодо вбивства Миколи Шугая — «занимала ся... забитьем загально звісного Шугая, провідника злодѣйской шайки».

Державна прокуратура в Хусті притягла до відповідальності тих осіб, які були звинувачені у навмисному вбивстві («обжалованѣ за злочинѣ обдуманого забиття чоловіка»), але суд виніс виправдальний вирок на підставі самооборони («увольняючій розсуд на підставі оправданой самообороны») [14].

Удруге ім'я Миколи Шугая зазначено у судовій хроніці під рубрикою «Судовництво», у звіті «Вынагорода за удержуваня публичного порядку». Один командант військової поліції подав позов до суду на чотирьох жителів («обывательов») із Березового (у тексті — Берегового) на тій підставі, що вони просили його, як команданта військової поліції, піти з військом шукати в околицях Березового Миколу Шугая, що, як «проводник злодѣскоѣ шайки», робив їм шкоду, й обіцяли оплатити витрати, «хотяй бы и 10 000 Кч.». Командант погодився на пропозицію, але пошуки не принесли жодного результату, а витрати становили 4 428 корон. Зазначені мешканці заплатили комендантові 1 300 корон, а решту відмовилися виплачувати. Окружний суд і «судова столиця» засудили їх на тій

підставі, що «хотяй держава повинна хоронити своих горожан, та обставина однак не вылучае, чтобы одиноки люде не могли наймати будького на свом кошта для седеоборони» (самооборони. — *В. Г.*), а отже, позивник виконував приватну послугу, тому приватний позов є «правостойный». Натомість судова табула замінила рішення нижчого суду, відмовила позивникові і засудила його на суму суперечки «з того правного становиска, что войскова полиция е покликана до удержуваня публичного порядку, увзянення Шугая было загальным интересом, одтак публичнѣ органы не можуть домагати ся вынагороды за таку службу, яку повиннѣ здѣлати з уряду» [5].

Як бачимо, у двох публікаціях судової хроніки Микола Шугай постає виключно як розбійник — «загально звісний Шугай, провѣдник злодѣйской шайки».

На сторінках «Русина» натрапляємо також уперше на несприйняття Шугая як народного героя. Це відображено у дискусійній статті «Полиция и жандармерия на Подкарп. Руси», у якій аргументовано спростовується твердження анонімного автора угорської газети «*Ruszinszkói Magyar Hirlap*» про зростання злочинності у Підкарпатській Русі, незважаючи на велику кількість поліції. Якби твердження анонімного автора було правдою, зазначає дописувач «Русина», то угорськомовна преса не нарікала б на зростання злочинності, а тішилася б, що чеська влада неспроможна підтримувати громадський порядок. І далі продовжував: «Згадайте лише, яка была радость, коли розбойник Шугай непокоѣв околицѣ Нижноѣ Колочави. Мадярска нелояльна преса была мов в делирії (в стані марення. — *В. Г.*), а чтобы перенести свою безмежну радость и на нас, хотѣла конче у нас вмовити, что сей розбойник є нашим народным героем. Дякуємо красно, мы не хочемо мати в своѣй истории героя а *lá Rózsa Sándor*» [10].

Тривалий період цей усталений погляд на Миколу Шугая як розбійника та вбивцю залишався незмінним до початку 30-х рр. ХХ ст. Переломним став 1933 р., коли у світ вийшов роман чеського письменника Івана Ольбрахта «Микола Шугай — розбійник». Того ж року на сторінках «независимой ежедневной газеты» «Карпато-русскій Голосъ» московфільського спрямування почалася публікація російською мовою п'єси в чотирьох діях М. Шуберта «Николай

Шугай». Із цих творів Микола Шугай постав не лише живою, а й глибоко релігійною людиною і патріотом свого краю. Так, на початку п'єси він виголошує такий монолог: «Ахъ, Господи, и зачѣмъ я такимъ несчастнымъ родился на свѣтъ! Все мѣняется въ свѣтъ и только ты, солнце, не улыбаешся намъ. Неужели и ты отвращаешься отъ насъ? Да, забытая мы страна, и люди въ ней забытые... Все еще спимъ глубокимъ сномъ, хотя нашъ будитель Духновичъ громко призываетъ насъ: «Подкарпатскіе Русины, оставьте глубокой сонъ!» Но мы не слушаемъ своего отца народнаго и бьемъ другъ друга. Засвѣтитъ-ли солнышко своими утѣшительными лучами на насъ? Или и дѣти наши будутъ ходить въ оковахъ и то только по нашей винѣ? Будутъ насъ проклинать и въ гробу намъ не будетъ покоя. Якъ несчастны мы! Господи, не отрицай лица Твоего отъ насъ грѣшныхъ, не дай намъ пропасти! Къ Тебе мы прибѣгаемъ и Тебя молимъ...» [13].

З п'єси Микола Шугай поставав яскравимъ свободолюбцемъ. У шостій яві першої дії він вигукує: «Свобода? А развѣ была она? Свобода, свобода, гдѣ-же ты подѣлася? Ахъ, якъ болитъ, якъ болитъ мое сердце, когда я вижу несправедливость!» [13].

Відзначимо також, що в мову Миколи Шугая вкраплено діалектизми. Так, у другій яві другої дії він так звертається до батька: «Няньку, были жандармы?...» [13].

Уже початок публікації п'єси М. Шуберта «Николай Шугай» на сторінках «Карпаторусскаго Голоса» викликав гостру критику чеської газети «Подкарпатські Гласи». Зі статті ужгородської щоденної газети «Споръ о Николаѣ Шугаѣ» довідуємося, що Микола Шугай несподівано став героєм дня. За романом Івана Ольбрахта у Празі роблять фільм*, автор отримує державну премію, а в пресі з'являються пристрасні виступи і проти присвоєння премії авторіві-комуністові, і проти перетворення злочинця в героя.

«Подкарпатські Гласи» вкрай негативно оцінили п'єсу М. Шуберта, «героємъ которой является тотъ же Николай Шугай». Автор

* У статті «Невѣрная Марійка. Карпаторусскій фільмъ. Разговоръ съ писателемъ Ивономъ Ольбрахтомъ» (Карпаторусскій Голосъ. — 1933. — 6 дек. (чис. 262). — С. 2) міститься уточнення, що в газеті помилково повідомлялося про зйомки фільму за сюжетом роману Івана Ольбрахта «Микола Шугай» у Празі. Сюжет фільму «Невірна Марічка» нічого спільного з романом не має.

«Подкарпатських Гласів» з роздратуванням критикував те, що повністю не прочитав, адже публікація уривків не дозволяє судити, яким буде змальований герой. Чи, можливо, людина, яка скоїла злочин, взагалі не повинна бути героєм літературного твору? — запитував автор «Карпаторусского Голоса» і сам відповідав, що тоді доведеться провести серйозну цензурну чистку світової літератури, тоді і «Розбійники» і «Вільгельм Телль» Шіллера, «Конрад Валенрод» Міцкевича та інші художні твори видатних і менш знаних письменників повинні бути визнані за недопустимі твори. А якщо ще вказати, що романтичні розбійники є улюбленими героями майже всіх народів (Яношик, Степан Разін та ін.), то, очевидно, що вони мають право на присутність у літературі і навіть у більш-менш прикрашеному вигляді. Адже справа тут не в самому злочині, а в тому, що цей злочин коїться в ім'я якихось високих прагнень героя. Для митця цікаво не те погане, що зробила людина, а те хороше, що через якісь причини або обставини завело її на неправильний шлях, створивши трагічну суперечність між намірами і вчинками [12].

Ми зумисне навели таку розлогу думку, бо вона яскраво засвідчує головний чинник трансформації образу Миколи Шугая в закарпатській пресі 30-х рр. ХХ ст. з негативного до позитивного, а саме: художнє осмислення постаті Миколи Шугая як трагічної особистості.

Тож саме роман І. Ольбрахта та викликаний ним широкий резонанс у пресі, на наше переконання, спричинилися до кардинальної трансформації образу Миколи Шугая з негативного до позитивного, від розбійника — до народного героя. З огляду на це, основну увагу приділяємо не самому твору видатного чеського письменника, а витвореному ним дискурсу в закарпатській та галицькій пресі 30-х рр. ХХ ст. І тут перше слово належало галичанам. Їхнє сприйняття головного героя роману дає можливість глибше зрозуміти основні чинники трансформації образу Миколи Шугая.

У галицькій пресі 30-х рр. ХХ ст. найбільше згадок про Миколу Шугая пов'язано з виходом у світ 1933 р. роману І. Ольбрахта «Микола Шугай — розбійник». Так, у щоденнику «Діло» рецензія на роман друкувалася у трьох числах поспіль. Про це видання йшлося і в огляді чеської літератури про Закарпаття.

Книга про Миколу Шугая і сам образ Шугая — викликали значний резонанс не лише в Чехословацькій республіці, а й у

сусідніх країнах, зокрема серед жителів Західної України [6]. Чеська критика зустріла роман незвичайно тепло, вважаючи її найкращою книжкою у повоєнній літературі [7]. Письменник отримав за роман державну літературну премію. У день оголошення премії — 28 жовтня 1933 р. — у Празі не було жодного примірника «Шугая». «За тиждень вийшло друге видання, але на Різдво не було вже й з нього жадного оправленого примірника. Тепер цей роман, як ми чули, перекладають на українську мову. На німецьку мову саме переклав його, як повідомляє «D. Welt im Wort», Ю. Мадер...» [6].

У рецензії Н. Гнатюк зазначав, що сюжет роману — невибагливий. Наприкінці війни Микола Шугай дезертував з угорської армії додому, через що потрапив у конфлікт з угорською жандармерією. «Ціла Верховина спочуває йому і він вийде переможцем». Коли ж із Підкарпаття забралися угорці та румуни, а прийшли чехи, Микола Шугай повернувся до Колочави, одружився і сподівався спокійно дожити до старості. Однак євреї звертають увагу нової влади на нього як на небезпечну людину, що все ж таки була «вбивцею трьох людей». Чеська жандармерія не знала як кваліфікувати Шугаєві вчинки, — як героїство в боротьбі з угорцями чи як вбивство. Та новим розбосом Шугай безповоротно перейшов до «зеленої гвардії» і відтоді до 16 серпня 1921 р. «незранений, багатим брав, а бідним давав, а ніколи, хіба що в самообороні або зі справедливої помсти, нікого не забив», — цитує рецензент текст роману І. Ольбрахта. Саме ці прикмети знову з'єднують йому серця усієї Верховини, бо ж це чесноти всіх розбійників світу в краях, де ще можуть їх любити і славити як національних героїв.

Тлом роману І. Ольбрахта стало життя закарпатських русинів-українців упродовж 1919–1921 рр. Автора цікавило соціальне становище автохтонного народу, він прагнув показати, як уявляє собі боротьбу і як бореться за краще життя селянин-верховинець, а не міський пролетаріат [7].

Особливу увагу Н. Гнатюк звернув на те, як І. Ольбрахт змалював вільнолюбних верховинців: у цьому краю «всі в глибині душі розбишаки. Бо це єдиний спосіб оборони, який знають». У кожній краплині їхньої крові — неясний спогад про завдані їм кривди в минулому, а в кожному нерві — «дика туга за свободою. Це туга Довбуша. Туга Шугаєва. За неї їх люблять».

Роман Ольбрахта, — зазначав рецензент, — це твір про боротьбу попередньої цивілізації з сучасною. У ній Миколу Шугая змальовано як людину, що одна відважилася повстати проти знедолення. Йому співчують, але з ним не йдуть у гори. Рецензент резюмував, що «всі ці люди з розбійницькими симпатіями справді ще стоять на тому ступені розвитку, що й рись або вовк на Верховині порівнянно з пастухом... Як вовк на полонині, так Шугай у Колочаві належить до іншого світу, що не може пристосуватися до модерної цивілізації і нею користуватись» [7].

«Не хочемо вірити Ольбрахтові, — відзначав Н. Гнатюк, — що на Підкарпатті “Микола Шугай обернувся в казку. У казку про бій за свободу. Бо був приятелем гноблених, а ворогом панів, а якби жив, не було би на світі тільки біди”». На думку рецензента, автор створив образ Миколи Шугая, але йому байдуже було до справжнього Шугая, якого переслідували жандарми і домагалися суди. Ольбрахтові йшлося про образ людини, однієї людини, що боролася, хоч і «по-дурному». «З епізодів, як математик з точок, творить він криву життя цієї людини, людини, що у щасливіших, вільних народів була б напевно не розбійником, але кимось іншим». Шугай — це тип діяльної людини, яку відкидає некультурний народ [7].

Ми відобразили тут лише окремі думки рецензента та почерпнутих ним міркувань із роману І. Ольбрахта про Миколу Шугая, з яких відомий закарпатський опришок трактується як надзвичайно складна і трагічна постать, а водночас — як народний герой. Завдяки роману Ольбрахта образ Миколи Шугая постає своєрідним символом вільнолюбних верховинців і новим типом у чеській літературі.

Про це йдеться, зокрема, в огляді «Закарпаття в чеській літературі», опублікованому у часописі «Діло» на початку 1934 р.

«На особливу увагу наших читачів безумовно заслужив Ольбрахтів **«Микола Шугай, опришок»** (тут і далі — виділення рецензента. — *В. Г.*), — зазначав автор огляду Н. Гнатюк. І. Ольбрахт у «Шугаї» витворює у «чеській літературі **карпатський** тип — опришка. Цей тип, що його знаємо у нас як Олексу Довбуша, у словаків — як Яношика, у румунів — як Ондраша», введено тепер і до чеської літератури. «В оригінальній інтерпретації і з усіма відтінками **народної свідомості»** [6].

Роблячи проміжний висновок, можемо стверджувати, що на Закарпатті в 20–30-х рр. ХХ ст. образ Миколи Шугая суттєво

змінювався від негативного до позитивного. Галицька преса 30-х рр. ХХ ст., яка розповсюджувалася і в Закарпатті, а отже, певним чином впливала на погляди закарпатських українців, ще наочніше підтверджує, завдяки яким чинникам відбулася ця трансформація, а саме: художньому осмисленні образу Миколи Шугая в контексті історичного та суспільно-політичного розвитку краю.

1934 р. Микола Шугай став героєм сатиричного фейлетону «Як Шугай Микола хотів змінити своє заняття». Публікація з'явилася на сторінках незалежного суспільно-політичного часопису «Українське Слово», і таким чином його образ зробився, так би мовити, соціально задіяним, соціально заангажованим. Цей фейлетон під псевдонімом «Н. А. Коліні» опублікував західноукраїнський письменник, член «Молодої Музи» Володимир Бірчак, який у 20–30-х рр. ХХ ст. жив і працював на Закарпатті.

Читачі знають, писав автор, що «Микола Шугай був розбійником і працював «на сухо» та «на мокро» в колючавських горах та околиці» і що ввійшов уже і в літературу, «писав про него Греджа-Донський цілу поему й цілий ряд оповідань, писав про него й Боршош-Кум'ятський, писав по чеськи повість й Іван Ольбрахт». Здається, що вже ґрунтовно («основно») описано Шугаєве життя, та ні, є ще цікаві епізоди, які чекають, аби їх опрацювали письменники. Тож автор переповів почуту в Колочаві від старого пастуха при ватрі таку історію про Шугая.

Коли Миколі Шугаєві вже було тяжко жити, бо дуже його «шандарі» переслідували, він вирішив змінити свій спосіб життя, своє заняття. Коли думав про це, сидячи під ялицею, побачив, як дорогою йде шкільний інспектор, але Шугай заспокоїв його. Опришок попросив інспектора розповісти як той живе. І ось що почув. Живе добре, бо він — інспектор і за це має добру платню, але її замало, бо дуже любить гроші, тож заробляє «з боку». Яким чином? Так само, як Шугай, але він «кінчив школи» і виконує «це ремесло трохи мудріше, модерніше». Тоді, коли Шугай іде на полонину, в ліси, і там нападає на людей, інспектор сидить у канцелярії й там обдирає людей. А де ж його «пушка» (рушниця), — з подивом запитав Шугай. «Хто воював би нині з пушкою? За пушку в мене ось — печатка. Я її приб'ю, то сильніше, як сто вистрілів твоєї пушки», — відповів інспектор.

«Хитра штука», — сказав Шугай і запитав інспектора, а що ж він робить, коли його починають ловити? Де ховається? Не на полонині, ні під ялиці, ні в чужих оборогах, як Шугай, а бере гроші в кишеню та їде між людей — у столицю: «Там є порядні люди, але є й багато Шугаїв, ці панські Шугаї сидять у деяких партіях і в деяких редакціях. Ось іду я до своєї партії, до своїх Шугаїв, кажу: Бороніть мене, бо ті соціал-демократи хочуть мене з'їсти. — Іду до деяких редакцій. — Маєте гроші, бороніть! — І одні боронять, другі б'ють на моїх ворогів, і знов я чистий, знов безпечний вертаю у свою канцеларію».

Шугай здивований: «І тебе ніколи не зловлять?».

«Гадаю, що ні», — відповів інспектор і продовжував, що навіть тоді, коли б його і впіймали, то отримав би меншу кару, ніж Шугай. Бо за Шугаєву голову визначена ціна, і його можуть власні приятелі зрадити і вбити. А його, інспектора, в найгіршому разі можуть заарештувати, але перед тим він сховає гроші, а як вийде з ув'язнення, то ще ними потішиться.

«Красне то є!», — сказав Шугай і теж захотів бути «інспектором шкіл на Підкарпатській Русі». Однак співрозмовник заперечив йому, що він не може бути інспектором, бо не має освіти, і запропонував стати його помічником. Мовляв, він годуватиме свиней. Учителеві належиться, наприклад, 1 000 корон, а інспектор пропонує йому дві свині за цю суму, хоча дві свині варті всього 600 корон. Але вчитель мовчить, бо печатка в інспектора. І радив Шугаєві кинути рушницю, бо його печатка і його «Шугаївці в Ужгороді» «оборонять» Миколу.

Шугай хвильку подумав і відповів, що не піде в помічники інспекторові. «Я — Микола Шугай, маю свою честь, про мене як про Довбуша будуть колись співати в пісні: «Це наш Шугай, наша слава / Наш капітан на Підгір'ю!». А стану ходити враз з тобою коло свиней, то свиньми збabraю свої руки й пропала моя честь і слава. А втім, яка ріжниця: мене вб'ють, тебе суспендують*. Їдь!».

Автор завершив розповідь словами, що Шугай не пішов до свиней, а через кілька днів його вбили. Ця розповідь старого пастуха згадалася авторові тоді, коли у Підкарпатській Русі суспендовано

* Суспендувати (*лат.*) — забороняти виконувати обов'язки.

двох шкільних інспекторів, а одного з них ув'язнено. Він переповів її з надією, що знайдуться охочі написати повість про «Модерного Шугая» [4].

Змальований у фейлетоні образ Миколи Шугая-розбійника викликає велику симпатію порівняно з модерними розбійниками — державними урядовцями, у цьому випадку — зі шкільним інспектором. Шляхетною видається і відмова Миколи Шугая стати помічником інспектора, а загалом, фейлетон відображає виключно позитивне сприйняття постаті закарпатського опришка.

Проаналізовані публікації про Миколу Шугая на сторінках закарпатських та галицьких видань 20–30-х рр. ХХ ст. дають змогу зробити висновок: упродовж 20-х рр. минулого століття домінуючим був негативний образ Миколи Шугая як розбійника та вбивці; автори тільки констатували причини згубної діяльності Шугая, не вникаючи у причини та мотиви його вчинків, але своїми публікаціями мимоволі сприяли творенню легендарно-казкового образу закарпатського опришка. Кардинально трансформується образ Миколи Шугая з негативного в позитивний на початку 30-х рр. ХХ ст. — із виходом у світ роману відомого чеського письменника Івана Ольбрахта «Микола Шугай — розбійник» і публікацією у газеті московфільського спрямування «Карпаторускій Голось» п'єси М. Шуберта «Николай Шугай» та викликаним ними резонансом у закарпатській та галицькій періодиці зазначеного періоду. Така трансформація — від негативного (розбійник, убивця) до позитивної (народний герой, легенда, карпатський тип) — відбулася, на нашу думку, саме завдяки художньому осмисленню життя закарпатського опришка як трагічної постаті у контексті історичного та суспільно-політичного розвитку краю. У 30-х рр. ХХ ст., коли Микола Шугай виступив героєм одного із сатиричних фейлетонів на сторінках ужгородського часопису «Українське Слово», його образ став також соціально задіяним, соціально заангажованим.

Завдяки імені Миколи Шугая мовна палітра закарпатських пресодруків 20–30-х рр. ХХ ст. поповнилася декількома новостворами — синонімами до слів «розбійництво» та «розбійники», відповідно — «шугайство» (Августин Волошин) та «шугайці» (Володимир Бірчак).

Публікації про Миколу Шугая 20–30-х рр. ХХ ст. засвідчують також, що «всякого рода Шугайства» залишилися в минулому, а в народній пам'яті та на шпальтах старих газет і далі живе легенда про волелюбного закарпатського опришка з трагічною долею.

1. А. Б. Дещо про Шугая / А. Б. // Руська Нива. — 1921. — 22 децем. (чис. 48). — С. 3-4.
2. А. Б. Дещо про Шугая: Про Шугая взагалъ. Житя Шугая. Оден з Шугаевых жартов / А. Б. // Руська Нива. — 1921. — 1 сент. (чис. 35). — С. 3-4.
3. А. Б. Дещо про Шугая: Смугнъ наслѣдки / А. Б. // Руська Нива. — 1921. — 24 новем. (чис. 45). — С. 4.
4. [Бірчак В.]. Як Шугай Микола хотів змінити своє заняття / Н. А. Коліні // Українське Слово. — 1934. — 1 лют. (чис. 5). — С. 3.
5. Вынагорода за удержуваня публичного порядку // Русинь. — 1923. — 13 марта (чис. 23). — С. 3.
6. Гнатюк Н. Закарпаття в чеській літературі / Назар Гнатюк // Діло. — 1934. — 23 січ. (чис. 18). — С. 4.
7. Гнатюк Н. Чеська повість про Підкарпаття / Назар Гнатюк // Діло. — 1933. — 27 квіт. (чис. 104). — С. 2 ; 28 квіт. (чис. 105). — С. 2 ; 29 квіт. (чис. 106). — С. 2. — Рец. на кн.: *Olbracht I. Nikola Suhaj loupeznik / Ivan Olbracht ; Roman Spixh B. Janda v Praze.* — 1933. — 288 с.
8. Дещо про Шугая: Колько людей убив Шугай // Руська Нива. — 1921. — 8 сент. (чис 36). — С. 3.
9. Дещо про Шугая: Як умер Шугай? // Руська Нива. — 1921. — 8 децем. (чис. 46). — С. 3-4.
10. Зі. Полиція и жандармерія на Подкарп. Руси / Зі // Русинь. — 1923. — 19 апр. (чис. 52). — С. 1.
11. Інтерв'ю А. Волошина // Русинь. — 1923. — 23 марта. — Чис. 32. — С. 1.
12. Споръ о Николаѣ Шугаѣ // Карпаторусскій Голосъ. — 1933. — 25 ноябр. (чис. 254). — С. 4.
13. Шубертъ Н. М. Николай Шугай: Пьеса въ 4-хъ дѣйствіяхъ / Н. М. Шубертъ // Карпаторусскій Голосъ. — 1933. — 18 ноябр. (чис 249). — С. 4 ; 25 ноябр. (чис. 254). — С. 4 ; 9 дек. (чис. 265). — С. 4.
14. Шугайова справа перед судовою табулою // Русинь. — 1923. — 4 фебр. (чис. 2). — С. 5.